

Czoch Gábor: „A városok szíverei”. *Tanulmányok Kassáról és a reformkori városokról.*

Kalligram Kiadó, Pozsony, 2009. 210 oldal.

A szerző e kötetbe a reformkori magyarországi városokról, s főleg a polgárságról szóló írásait gyűjtötte össze. Czoch Gábor ugyan a városok és a városfejlődés fontosabb kérdéseit taglaló tanulmányait az eredeti megjelenéshez képest némileg módosított formában, új adatokkal kiegészítve tette közzé, de azokat mondanivalója bővebb kifejtésével nem bővíthette a publikációk jellegéből fakadó terjedelmi korlátok miatt. A kötet két nagy kérdéskörre koncentrál. Az első a reformkori városok kortársi megítélése, illetve annak továbbélése a 19. század második felének történelmi diskurzusaiban; a másik a városi társadalomban és a polgárság összetételében végbemenő változás bemutatása Kassa példáján.

Az első kérdéskör nyitó tanulmányában – *A reformkori urbanizáció és a polgárság megítélésének kérdései* – a szerző azt vizsgálja, hogy a különféle városrepresentációkban milyen formában jelenik meg a polgárság, és megítélésük milyen átalakuláson megy keresztül a 19. század első felében. Bevezetőül felidézi a Schwartner Márton által vázolt negatív képet a városok állapotáról, és miután megvizsgálja ennek hatását a kortárs nemesi diskurzusokra, megállapítja, hogy a kortársak – a tapasztalaton kívül – innen is merítették a városok lebecsülését, hivatkozva az ipar gyengeségére, a városi népesség csekély számára és súlyára. Az 1830-as évekig a liberális

nemesi ellenzéknek a „városi kérdés” legvitatottabb pontjáról, a városok országgyűlési szavazatainak számáról folytatott eszmecserejében azonban nem ezek voltak a fő érvek. A szavazati jog kiterjesztésének feltételül a városoknak a központi hatalomtól való függésük lazítását, azaz autonómiájuk szélesítését, valamint a városigazgatás demokratizálását szabták meg. A polgárság idegen ajkúsága, a nemzet-től való idegensége mint vádpont az 1832/36. évi országgyűlésen körvonalozódott először határozottabban, s vált egyre meghatározóbbá a másik két érv mellett az 1843/44. évi országgyűlésen.

A város korabeli megítélésének további szempontjait vázolja fel a szerző *Hogyan határozható meg a város területe?* című tanulmányában. Az 1843/44. évi városi törvénytervezettel a szakirodalom bőven foglalkozott, a tárgyalás azonban főképpen a belső rendezés és a központi hatalomtól való függés lazításának kérdéseire korlátozódott. Czoch Gábor felhívja a figyelmet egy eddig kevésbé taglalt részletre, a városfogalom új kritériumainak kidolgozási kísérletére. Az 1843. évi városi törvénytervezet – a 18. század végével ellentétben, amelynek városdefiníciója a privilégiumon és a jogi helyzeten alapult – a város demográfiai és térségi meghatározását helyezte előtérbe: „A város áll a város környékéből és a városi lakosokból.” A törvénytervezet a politikai jogosítványokat csak

a második paragrafusban sorolta fel. A joghatóságnak a város egész területére való kiterjesztését célzó terv vitákat váltott ki, a nemesek kiváltságaik megsértését sérelmezték, a külvárosok „egyenjogúsítása” pedig a belvárosi polgárok nemtetszésével találkozott. A kérdés végül is az 1848. évi XXIII. törvénycikkben nyert megoldást. A törvény meghatározása alapján a „tér amelyen belül a város törvényhatósága gyakoroltatik”, azaz a város területe lényegében eggyé vált a város földrajzi kiterjedésével (54).

Az 1843/44. évi városi törvénytervezet a területen kívül a városfogalomnak egy további fontos és új tényezőjével is foglalkozott: a városi népességgkoncentráció ügyével. E kérdést taglalja a kötet harmadik, *Pozsony és a „városi kérdés” a reformkorban* című írása. A törvénytervezet ugyanis a városok szavazatszámát a település népességszámához igazította volna, e kritériumot természetesen kizárólag a szabad királyi városokra vonatkoztatva. A szerző az ezzel kapcsolatos viták ismertetését azzal zárja, hogy bár a népességgkoncentráció kritériuma nem jutott olyan jelentőségre, mint egyes európai országokban, mégis új városfelfogás megjelenésével járt együtt, amely számos vonatkozásban szakított a hagyományos, rendi városfogalommal (66). A szerző tartózkodik attól, hogy értékelje a polgárság negatív megítélésének mozgatórugóit, vagy vizsgálja annak abszolút igazságtartalmát – erre valószínűleg a területi korlátok késztették –, kimutatja ugyanakkor a törvénytervezetnek a városfogalom megújításában megmutatókozó elmozdulását maguknak a városoknak az értékelésében.

A 19. század második felének történetírói és tankönyvszerzői ezzel szemben nem mutattak ilyen elmozdulást, ha egyáltalán foglalkoztak a városok és a polgárság szerepével, szinte szó szerint megismételték a reformkori kortársak negatív ítéleteit. A fenti tanulmányokhoz szervesen kapcsolódó, de feltehetően kronológiai szempont alapján a kötet végére besorolt írásban (*A reformkori polgárság történeti emlékezete a 19. század második felében*) a szerző azt vizsgálja, milyen mértékben és milyen alapállásból merült fel a század második felében a magyarországi városfejlődés és polgárosodás kérdése. Megállapítja, hogy a vizsgált kötetekben nagyon kevés szó esik a városokról, a polgárságról pedig pusztán a reformkori kortársi véleményeket idézik fel. Megjegyzem, a városok negligálása nem korlátozódott erre a korszakra: kimutatható ez a hiány még a *Magyarország története* 1989-ben megjelent negyedik kötetében is,¹ mint ahogy a polgárság idegenségéről alkotott negatív megítélés is kísért napjainkig. Őszintén remélem, hogy a szerző a 20. századra is ki fogja terjeszteni ez irányú vizsgálatait.

A városi társadalom és a polgárság összetételének változása – a kötet másik központi kérdésköre – szorosan kapcsolódik a reformkori városok megítéléséhez. E tanulmányokban a polgárok (polgárjogúak) önmagukról alkotott és a többi városlakóban élő képét és presztízsét mutatja be a szerző, miközben nyomon követi e csoport 19. század eleji átalakulását is.

¹ Vö. a negyedik kötet társadalomképéről: Bácskai Vera 1991: A város. *BUKSZ* (3.) 3. 320–323.

A rendi polgárság megítélésében máig nincs összhang a történészek körében. Magam sem fogadom el teljesen a szerző megállapításait, bár véleményünkben csak árnyalatnyi különbségek vannak. Egyetértek Czoch Gáborral abban, hogy egy kisebb városban a polgárság presztízse magasabb volt, mint a fővárosban, kérdés azonban, hogy tekintélyüket a polgárjognak vagy a mintegy kétharmadukra jellemző kiemelkedő vagyonosságnak, illetve a szolid jómódnak köszönheték-e, amely aztán kisugárzott a polgárság szerény anyagiakkal rendelkező rétegeire is. A szerző részletesen bemutatja a polgárfelvétel menetét, a polgárjoggal járó előnyöket, összehasonlítja a polgári és nem polgári háztartások nagyságát. A polgárság vagyoni helyzetét, foglalkozási és származáshelyi megoszlását bemutató gazdag adatanyag is azt mutatja, hogy – ha nem is olyan mértékben, mint a fővárosban, de – a polgárjogért folyamodók egy része az integrálódni kívánó bevándoroltakból állt. Arányuk a század elején az új polgárok csaknem kétharmadát, az 1840-es években is a felét tették ki, és egyharmadra rúgott a polgárjogért folyamodók között a pozíciójukat a polgárjog elnyerésével megerősíteni kívánó kis egzisztenciák, szerény jövedelműek aránya. Talán éppen ez ellen védekezve – és nem a kedvezményes taksa miatt (120) – folyamodtak egyre nagyobb számban a kassai polgárfiak a polgárjogért, oly mértékben, hogy az 1840-es években már közülük került ki az új polgárok fele.

A szerző meggyőző adatokkal mutatja be a kassai polgárság összetételének átalakulását, a kézművesek

térvesztését, a kereskedők és értelmiségiek – köztük a nemesek és tisztviselők – arányának növekedését. Czoch szerint az arisztokraták és nemesek polgárfelvételért folyamodásával „a város közösségéhez való kötődésüket kívánták kinyilvánítani” (130). Szerintem ennél fontosabb volt a szerző által másodlagos célként feltüntetett politikai megfontolás: a városvezetésre gyakorolt befolyás érvényesítése érdekében léphettek inkább a polgárok sorába. Czoch Gábor kitér arra is, hogy a vállalkozóbb szelleműek, a céhes keretektől kitörni akarók – gyárosok, több alkalmazottat foglalkoztató műhelyek tulajdonosai – is polgárjogot szereztek, de az olvasóban óhatatlanul felmerül a kérdés, vajon milyen foglalkozást űzött az a 117 tizenöt forintnál magasabb adót fizető kassai, aki kimaradt a polgárság kötelékéből. A szerzőnek a kassai polgárság átalakulásáról adott finom és mélyreható elemzése alapján levont következtetései általános érvényűek, mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy hasonló jelenségek tapasztalhatók a csak felületesebben vizsgált más magyar városok, sőt, még a prágai polgárság összetételének alakulásában is.

A különböző jogállású, etnikai és vagyoni csoportok térbeli elhelyezkedéséről, illetve annak módosulásáról írott tanulmány (*Területi és térszerkezeti változások Kassán a 19. században*) kiváló keretet nyújt a társadalmi változások bemutatásához. Érzékletesen ábrázolja a bel- és külvárosok térbeli közeledéseit, és részben ennek folyamányaként a bel- és külvárosi polgárok megkülönböztetésének csökkenéseit, és kitér a polgárság különböző csoportjai területi elhelyezkedésének változásaira vagy a reform-

kori városokra jellemző zöldterület iránti igény kielégítésére is.

A nemzetiségi megoszlás kérdései és társadalmi dimenziói Kassán az 1850/51-es összeírás alapján című írás mintegy válaszul is szolgál a polgárság nemesi megítéléséről szóló, első tanulmány által felvetett kérdésekre. A lakosság nemzetiségi, vallási megoszlásának bemutatása, a különböző csoportok egymás mellett élése, sőt, a egyes házasságok viszonylag magas arányából következtethető bizonyos fokú keveredése azt mutatja, hogy a nemzetiség e korban nem volt a városi társadalomban meghatározó identitási tényező. Azaz: „a lakosság nemzetiségi hovatartozásának kérdése egészen másként merülhetett fel az általános politikai csatározások, illetve a lokális, hétköznapi társadalmi gyakorlatok szintjén” (151).

Míg a fenti szövegek egyazon kérdéskör különböző megközelíté-

sét tartalmazzák, némileg eltér ezektől az a városigazgatásra koncentráló tanulmány, amely a kassai tanácsnak 1845–1847-ben az éhínség leküzdése érdekében hozott intézkedéseit mutatja be – *A reformkori közigazgatás az éhínséggel szemben (1845–1847)*.

A kötetet alkotó tanulmányok a városfejlődés, illetve a polgárság helyzetének és megítélésének igen fontos kérdéseit taglalják, amelyek részletesebb megvilágítást a szerző 1999-ben megvédett és eddig meg nem jelent kandidátusi értekezésében nyertek. Jelen kötet e disszertáció témáiból csupán egy-egy probléma, eredmény pillanatfelvételt tartalmazza. A felvetett kérdések továbbgondolása és részletesebb kifejtése még inkább kívánatosná teszi, hogy a szerző kandidátusi értekezése – újabb kutatási eredményeivel kiegészítve – mihamarabb publikálásra kerüljön.

Bácskai Vera